

Stasė Litvinaitė

Nuotraukose (iš dešinės): Stasė Litvinaitė; Meilė Lukšienė per savo 85-metį su buvusios Lietuvių literatūros katedros bendradarbiais ir Švietimo reformos kūrėjais. Sėdi (iš kairės): Irena Kostkevičiūtė, Vanda Zaborskaitė, Meilė Lukšienė, Donatas Sauka, Stasė Litvinaitė. Stovi: Violeta Jonynienė, Žibartas Jackūnas, Elena Tervidyte, Ingė Lukšaitė, Laima Abraitytė, Rimantas Vėbra, Vaiva Vaicekauskienė, Ramutė Bruzgelevičienė, Romas Pakalnis, Darius Kuolys. 1998 m. LMAVB RS F391-681. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/jp4XR>

Stasė Litvinaitė (1921–2003) – pedagogė, li-tuanistė, kraštotyrininkė, spaudos bendradarbė, buvusi Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros laborantė, pirmųjų Vilniaus universiteto tautosakinių ekspedicijų dalyvė, Respublikinės mokyklų filmotekos Vilniuje metodininkė.

Gimė 1921 m. Lenkimuose. Vėliau kartu su tėvais gyveno Mažeikiuose, ten pradėjo lankyti pradinę mokyklą, 1933 m. ją baigė. 1933–1941 m. mokėsi valstybinėje Mažeikių gimnazijoje. 1941–1945 m. dirbo

pradžios mokyklos mokytoja. 1945–1950 m. studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultete, 1950–1954 m. dirbo šio universiteto Lietuvių literatūros katedros laborante, 1954–1957 m. mokėsi aspirantūroje. Vėliau, iki 1959 m. kovo 1 d., vėl dirbo Lietuvių literatūros katedros laborante, nuo 1974 m. buvo respublikinės mokytojų tobulinimosi sistemos darbuotoja.

S. Litvinaitei yra suteiktas Vilniaus universiteto Atminties diplomai. Toks diplomai, kaip nurodyta

Vilniaus universiteto Atminties diplomo teikimo tvarkos apraše, „yra išskirtinai šios mokslo įstaigos teikiamas diplomai, skirtas tam, kad Universitetas galėtų tinkamai įvertinti ir pagerbti Antrojo pasaulinio karo ir pokario metu iš Universiteto akademinės bendruomenės pašalintus jos narius – studentus ir darbuotojus. Jis kartu yra ir kaip pagarbos ženklas bei sugrąžinimo į Universiteto akademinę bendruomenę simbolis, teikiamas asmenims, pašalintiems iš Universiteto po 1940 m. birželio 15 d. dėl jo administracijos ir totalitarinių režimų veiksmų. Pagal Universiteto tradicijas lotyniškas atminties diplomo pavadinimas – *Diploma memoriae causa*.“¹

„1949–1959 m. Meilė Lukšienė dirbo Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros dėstytoja. Katedroje neginčytinu moraliniu autoritetu laikytas profesorius Vincas Mykolaitis-Putinas. Jis buvo valdžios nuolatos prižiūrimas, užkliudomas, jam taikytas atskiras moralinės globos režimas. Čia pat jam buvo lenkiamasi kaip neabejotinai didžiam žmogui. Režimo funkcionierius erzino būrelis nuolat jį supusių žmonių, tarp kurių nepavyko įterpti savo informatorių. Katedroje ilgus metus užtruko lietuvių literatūros istorijos projekto, programų, vadovėlio svarstymas. Kruopščiai analizuoti kiekviena formuluoatė, faktelis, interpretacijos galimybė. Šalia studijuojamas visiems praktiškai reikalingas marksizmas. 1951–1958 m. Meilutė Lukšienė buvo katedros vedėja. Kaip prisiminė jos kolegė Vanda Zaborskaitė, vedėja kūrė nuoširdžią ir jaukią, bet kartu ir intelektualią bendro buvimo atmosferą. Suvokdama lituanistikos misiją plėtoti tautos kultūrą nepalankiomis okupacijos sąlygomis, ji pagrindinį dėmesį skyrė studentų ugdymui. Katedros dėstytojai stengėsi skatinti studentus savarankiškai ir kritiškai mąstyti, supažindinti juos su lietuvių literatūros paveldu. Užtai katedra susilaukdavo priekaištų, esą ji visą dėmesį skirianti dalykiniam ugdymui ir nepaisanti politinio studentų auklėjimo. Tai pagaliau ir atvedė į katedros išdraskymą. Prasidėjo priekabūs katedros darbuotojų paskaitų tikrinimai, pateikiami kaltinimai posėdžiuose ir spaudoje. Dėl politinių motyvų iš universiteto Meilė Lukšienė pašalinta 1959 m. Su grupe artimiausių bendradarbių (Irena Kostkevičiūtė, Vanda Zaborskaitė, Aurelija Rabačiauskaitė ir Stasė Litvinaitė) ji buvo apkaltinta nacionalistinių studentų nuotaikų kurstymu, marksizmo revizioniz-

mu. Vėliau Meilė Lukšienė pripažino, jog katedroje būta „valenrodiško“ susigūžimo, bet kartu ir nuostatos veikti opoziciškai, noro išlaikyti žmogiškąjį orumą, nesugniužti, netapti veidmainiais. Tas katedros pogromas, Dominyko Urbo žodžiais tariant, sąmoningos publikos buvo pramintas Salemo raganų medžiokle, į medžiojamųjų būrį įtraukiant ir Aldoną Liobytę, Jadvygą Kardelytę.“²

Vilniaus universitetas savo oficialioje internetinėje svetainėje nurodo, kad „Reokupacijos metais Lietuvių literatūros katedroje dirbo prof. Kostas Korsakas – pirmasis Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto dekanas (1944–1946), tokios asmenybės, kaip senosios lietuvių literatūros tyrėjai prof. Jurgis Lebedys (1946–1970), prof. Marcelinas Ročka (1949–1951), literatūrologė ir edukologė dr. Meilė Lukšienė (1949–1959), literatūros istorikė, poetikos, literatūros teorijos istorijos tyrėja dr. Vanda Zaborskaitė (1950–1961), literatūrologas, prozininkas dr. Adolfas Sprindis (1951–1986), dėstytoja Stasė Litvinaitė (1950–1959), literatūrologė ir menotyrininkė dr. Irena Kostkevičiūtė (1954–1961), tautosakos, modernizmo literatūros tyrėjas prof. Donatas Sauka (1956–1993), lietuvių prozos tyrėja Aurelija Rabačiauskaitė (1954–1959), dramaturgijos ir teatro tyrėja, XX a. lietuvių literatūros istorikė dr. Petronėlė Česnulevičiūtė (1959–1993) ir kiti. Atleistieji VU darbuotojai buvo apkaltinti nacionalistinių nuotaikų kurstymu tarp studentų.“³

M. Lukšienė, dėstytojos V. Zaborskaitė, I. Kostkevičiūtė, A. Rabačiauskaitė, S. Litvinaitė iš darbo buvo atleistos po 1959–1961 m. Universitete vykusio ideologinio Lietuvių literatūros katedros valymo, šiuos atleidimus paaiškinant, kad jos „nepraėjo konkurso“ ar jame „nedalyvavo“.

Universitetas minėtoje oficialioje internetinėje svetainėje skelbia, kad S. Litvinaitė „Vadovaujantis rektoriaus įsakymu Nr. 560/K atleista iš laborantės pareigų „ryšiumi su paskyrimu į aspirantūrą“. 1954–1957 m. mokėsi aspirantūroje. 1957 m. pateikė prašymą skirti į vyriausios laborantės pareigas, prašymas buvo patenkintas. 1958 m. buvo pateiktas pakartotinis prašymas skirti į jau minėtas pareigas, jis taip pat buvo vizuotas teigiamai. 1959 m. Lietuvių literatūros katedros prašymu darbo laikas buvo pratęstas. 1959 m. kovo mėn. Istorijos-filologijos fakulteto dekanas teikė prašymą rektoriui, kad S. Litvinaitė

būtų laikinai leidžiama eiti laborantės pareigas, šis prašymas buvo patenkintas ir laborantei buvo leista dirbti iki balandžio 1 d. Pakartotiniai prašymai palikti eiti laborantės pareigas netiesiogiai patvirtina apie buvusį politinį spaudimą ją atleisti.

Giedriaus Viliūno sudarytoje knygoje, skirtoje Lietuvių kalbos ir literatūros katedros veiklai 1940–2000 m., pateikiama informacija apie S. Litvinaitės tiesumą, nenuolankumą to meto valdžiai. Taip pat pabrėžiama, kad oficialių jos atleidimo motyvų nebuvo. Remiantis platesniu vadinamosios Lietuvių literatūros katedros bylos kontekstu galima daryti išvadą, kad S. Litvinaitė buvo pašalinta iš darbovietės esant spaudimui ir dėl režimui netinkančių jos pažiūrų. Atminties diplomą suteiktas 2023 m.⁴

Prof. Arūnas Streikus yra pažymėjęs⁵, kad „jauanas perspektyvus matematikas Jonas Kubilius, skirtingai nei jo pirmtakas, jau vykdė visas Vilniaus universiteto partinės organizacijos rekomendacijas kadrų klausimais. Naujasis rektorius nedrįso ignoruoti ir 1959 m. vasarį priimto universiteto partinio biuro nutarimo „Apie rimtas klaidas paruošiant Universiteto jaunųjų literatų kūrybos almanachą „Kūryba“, kurio vienas iš punktų rekomendavo rektoratui imtis priemonių Lietuvių literatūros katedros kolektyvui sustiprinti ir katedros darbuotojų ideologiniam-teoriniam lygiui pakelti. Po jo iš universiteto viena po kitos išguitos visos maištininkės: 1959 m. – Meilė Lukšienė, Aurelija Rabačiauskaitė ir Stasė Litvinaitė, o 1961 m. – Vanda Zaborskaitė ir Irena Kostkevičiūtė. Taigi Lietuvių literatūros katedros byla – vienas juo-

džiausių puslapių okupacinio laikotarpio universiteto istorijoje, patvirtinęs jo sovietizacijos sėkmę. [...]“⁶

Straipsnyje „Bičiulių aplinka“ rašoma, kad „Nepaisant skaudžių išgyvenimų, išliko (Meilės Lukšienės – past. D. M.) stiprūs emociniai ryšiai su buvusiomis Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros kolegėmis Vanda Zaborskaitė, Irena Kostkevičiūtė, Aurelija Rabačiauskaitė ir Stase Litvinaite. Katedros kolegės, dar prisijungus Jurgiui Lebedžiui, Donatui Saukai bei kai kuriems buvusiems studentams, tapo savotiška bendrija, veikusia Irenos Kostkevičiūtės bute prie Lukiškių aikštės. Tai buvo kultūrinė ir meninė priebėga, išeivių ir kitokios literatūros skaitykla. [...]“⁷ Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, S. Litvinaitė aktyviai dalyvavo šalies švietimo darbe, buvo viena iš Švietimo reformos programos kūrėjų, dirbo metodinėje Vilniuje veikusioje Respublikinėje mokyklų filmotekoje.

Stasė Litvinaitė mirė 2003 metais. Ji amžinam poilsiui atgulė Vilniaus Karveliškų kapinėse.

IŠNAŠOS:

¹Iš darbo Vilniaus universitete atleista 1959 m. kovo 1 d.

²„Vilniaus universitete“: <https://rinkiniai.mab.lt/M.Luksiene/vu.html> (žr. 2025-10-20).

³„Lietuvių literatūros katedra“, *Vilniaus universitetas*: <https://inx.lv/JpdJy> (žr. 2025-01-15).

⁴„Suteikti atminties diplomai: Litvinaitė Stasė“, *Vilniaus universitetas*: <https://inx.lv/JpdJI> (žr. 2025-01-15).

⁵Arūnas Streikus, „Lietuvių literatūros katedros byla – vienas juodžiausių puslapių okupacinio laikotarpio universiteto istorijoje“, *Bernardinai.lt*: <https://inx.lv/JpdJ2> (žr. 2025-01-15).

⁶Ten pat.

⁷„Bičiulių aplinka“, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka: <https://www.mab.lt/> (žr. 2025-01-15).